

BIJBELSTUDIE 2

DE ZEGENSPREUKEN

INLEIDING

Het zijn wellicht de bekendste uitspraken van Jezus uit de Bergrede: de zogeheten ‘zaligsprekingen’. Het zijn eigenlijk een soort gelukwensen, felicitaties dus. Maar er is iets bijzonders aan de hand: de mensen over wie Jezus het heeft, bevinden zich helemaal niet in een gunstige situatie. Toch worden juist zij door Jezus ‘gelukkig’ genoemd. Het zijn dus geen gewone felicitaties. We noemen ze daarom in dit hoofdstuk ‘de zegenspreuken’. Door het uitspreken van deze zegenspreuken zet Jezus de wereld op z’n kop: het echte geluk is juist voor mensen van wie je het niet verwacht. Zoals we zullen zien, draait het bij al deze uitspraken om God en zijn koninkrijk.

⋯ BIJBELTEKST: Matteüs 5:3-12

UITLEG MATTEÛS 5:3-12

Ongebruikelijke felicitaties

Voordat we inhoudelijk kijken naar wat Jezus tegen zijn leerlingen en de andere luisteraars zegt, is het goed om eerst iets meer te vertellen over de zegenspreuken zelf. Hieronder volgt dus eerst een wat technische uitleg, voordat we de zegenspreuken zelf lezen.

De spreuken kennen een vaste structuur:

‘gelukkig’ + aanduiding voor wie het geldt (‘mensen die ...’)

‘want’ + reden waarom die mensen gelukkig geprezen worden

We beginnen met het woord ‘gelukkig’. Het onderliggende Griekse woord is *makarioi*. Als je Matteüs 5:3-12 in verschillende bijbelvertalingen leest, zie je dat er drie vertalingen mogelijk zijn. De Nieuwe Bijbelvertaling gebruikt het woord ‘gelukkig’, de NBG ’51 en de Herziene Statenvertaling gebruiken het woord ‘zalig’, en de Bijbel in Gewone Taal gebruikt de woorden ‘het echte geluk’. Het woord ‘zalig’ gebruiken we in Nederland eigenlijk nog maar weinig, hoewel het wel meer theologische lading heeft gekregen dan het woord ‘gelukkig’, dat toch wat oppervlakkig kan klinken. In de Bijbel in Gewone Taal

wordt de concrete betekenis op een nieuwe en eigentijdse manier weergegeven: 'het echte geluk'.

Vervolgens wordt de groep genoemd voor wie dit echte geluk is ('mensen die ...'). Bij sommige mensen verwacht je misschien nog wel dat ze gelukkig geprezen worden (zoals bij mensen die nederig van hart of zachtmoedig zijn), maar van sommige groepen ook niet (zoals de treurende of de mensen die vervolgd worden).

Ten slotte wordt een reden gegeven waarom die mensen gelukkig geprezen worden ('want' + reden). Met name deze reden laat zien dat de zegenspreuken meer zijn dan gewone spreuken: het zijn beloften die iets zeggen over de toekomst van mensen. Je ziet telkens dat in de eerste zin ('Gelukkig de mensen die ...') de aardse dimensie verbonden wordt met een hemelse dimensie: een moeilijke situatie hier op aarde wordt verbonden met een hemelse beloning (zie bijvoorbeeld 5:12,19; 6:1,4,6,18). En deze beloning staat vaak in de toekomstige tijd ('zullen'). Hiermee geeft Jezus een ander perspectief op de aardse situaties. Hij daagt uit om anders te leren kijken naar deze wereld en naar de omstandigheden. Dit geeft ook gelijk aan waar het om draait in het koninkrijk: het is de wereld op z'n kop. We zullen tevens zien dat deze beloften vaak een passieve werkwoordconstructie hebben (*getroost worden*, *verzadigd worden*, *genoemd worden*). In alle gevallen wordt de belofte uitgevoerd of gedaan door God zelf, maar door een passieve constructie te gebruiken, legt Jezus de focus op wat God precies doet (en dus niet door wie).

Kortom, de zegenspreuken zijn dus eigenlijk ongebruikelijke felicitaties. De mensen die Jezus gelukkig prijst, bevinden zich in een situatie of toestand waarin het ongepast lijkt om hen de hemel in te prijzen. Maar juist deze ongebruikelijke felicitaties geven een andere kijk op deze aardse situaties: de situaties hier op aarde komen in het perspectief te staan van Gods koninkrijk. In dit koninkrijk gaat het anders dan we verwachten: het is de omgekeerde wereld.

Verlangen naar Gods koninkrijk

Jezus staat voor zijn Joodse volgelingen. En hoewel het niet met zoveel woorden in de tekst staat, weten we voldoende over de situatie in het toenmalige Israël om ons een voorstelling te kunnen maken tegen wie Jezus spreekt. Jezus spreekt tegen een groep mensen die goed beseft dat hun wereld niet is zoals die zou moeten zijn. Al eeuwenlang werd het volk

door buitenlandse heersers bedreigd of onderdrukt. In de tijd van Jezus zijn de Joden dan misschien niet langer in een vreemd land, maar de realiteit is wel dat ze nog altijd onderdrukt worden door een vreemde overheerser. Ze zijn balling in eigen land. Naast dit ‘nationale trauma’ spelen er nog andere zaken mee. Denk bijvoorbeeld aan alle persoonlijke moeilijkheden en worstelingen als armoede, ziekte en lijden waar de mensen mee te maken kregen. Het moment dat Gods koninkrijk zal doorbreken laat al lang op zich wachten. Wanneer gaat God het kwaad stoppen? Wanneer gaat God heling geven? Wanneer wordt Gods wil op aarde volledig gedaan, zoals in de hemel? De huidige realiteit staat ver af van het ideaal van Gods nieuwe wereld. En de mensen tegen wie Jezus spreekt, staan met lege handen: ze kunnen hier niets aan veranderen.

De eerste zegenspreuk van Jezus gaat precies hierover (5:3). Jezus gebruikt hier het beeld van ‘armoede’ om iets te zeggen over Gods koninkrijk. Hij prijst hier de mensen gelukkig die ‘arm van geest’ zijn (NBV: ‘wie nederig van hart zijn’). Het gaat hier over de mensen die hun kleinheid tegenover God inzien. Het gaat om mensen die inzien dat als het erop aankomt, we met lege handen (= arm) voor God staan. Dat maakt ons klein, nederig. Het gaat dus over een innerlijke houding tegenover God. Mensen die dit inzien, prijst Jezus gelukkig, ‘want voor hen is het koninkrijk van de hemel’. Dat kan ook haast niet anders. Als God en zijn koninkrijk centraal staan in je leven – als je zo verlangt naar Hem en zijn nieuwe wereld – dan belooft Jezus dat je je straks helemaal thuis zult voelen in die wereld. Het zal namelijk een wereld zijn waar God is en waar er niet langer dingen tussen God en de mensen in staan. En met God komt een nieuwe wereld mee: een wereld vol gerechtigheid, vrede en goedheid.

Daarmee komen we bij de volgende zegenspreuk (5:4). Als je de vorige beeldspraak kunt meemaken, begrijp je deze zegenspreuk van Jezus ook beter. De zegenspreuken moet je namelijk in samenhang met elkaar lezen: het gaat niet om verschillende groepen mensen, maar om een groep mensen die door deze uitspraken gekarakteriseerd worden. Jezus zegt hier dat het echte geluk is voor mensen die ‘treuren’. Je kunt natuurlijk om heel veel verschillende dingen verdrietig zijn. Daar heb je zelf waarschijnlijk ook voorbeelden van. Maar hier gaat het niet zomaar over alles. Het verdriet waar het hier over gaat, is verdriet over het feit dat deze wereld zo veraf staat van Gods wereld. Als je namelijk inziet en merkt dat deze wereld niet is zoals die zou moeten zijn (5:3), dan kun je daar verdrietig om worden. In de Bijbel lezen we vaak over mensen die verdrietig zijn dat deze wereld soms zo veraf

staat van Gods wereld. Veel tranen zijn gevloeid om dit besef (zie bijvoorbeeld Jesaja 25:8; 60:20; 66:10). Jezus prijst juist deze mensen gelukkig. Het echte geluk is uiteindelijk voor deze mensen, belooft Jezus: 'zij zullen getroost worden'. Daarmee wordt hun verdriet in perspectief gezet: er komt troost voor hun verdriet.

In de derde zegenspreuk spreekt Jezus de *praeis* aan (5:5). Dit Griekse woord wordt vaak vertaald met 'zachtmoedigen', maar zou ook met 'machtelozen' vertaald kunnen worden. Voor beide opties valt iets te zeggen. De eerste optie gaat dan over de innerlijke houding die je aanneemt ten opzichte van dit besef: je bent niet verhard geraakt over het gegeven dat deze wereld niet is zoals die zou moeten zijn, maar hebt een zacht karakter behouden. De tweede optie gaat over hoe mensen van buitenaf je misschien zien: 'Ze hebben niets in handen, dus wat willen ze gaan doen? Ze kunnen niets, ze hebben geen macht!' Als het klopt dat op de achtergrond van deze zegenspreuk Psalm 37:11 meespeelt, zou de tweede vertaalmogelijkheid hier wellicht de voorkeur krijgen. Als je in die tijd namelijk land had, gaf dat je macht en invloed. Zonder land had je weinig invloed en geen plaats om te verblijven. Het zou ook beter verklaren waarom Jezus deze mensen belooft dat 'zij het land zullen bezitten': mensen die zich nu machteloos voelen, zullen in Gods nieuwe wereld het land krijgen en daarmee weer een plek en invloed.

Tot slot komen we bij de vierde zegenspreuk (5:6). Dit is de conclusie van de eerste vier zegenspreuken. Jezus prijst hier de mensen gelukkig die 'hongereren en dorsten naar gerechtigheid'. Het woord 'gerechtigheid' (*dikaïosunee*) is een woord dat we vaker zullen tegenkomen in de Bergrede. Het woord betekent 'doen wat God wil'. In dit vers spreekt Jezus dus de groep mensen aan die sterk verlangen ('hongereren en dorsten') naar het moment dat Gods wil hier op aarde gebeurt, zoals dit later in Gods nieuwe wereld volledig het geval zal zijn. Het gaat opnieuw om een innerlijke houding; een houding waarbij God centraal staat. Jezus prijst de mensen gelukkig bij wie het verlangen dat God ingrijpt nog steeds aanwezig is, hoewel dat in de wereld om hen heen wellicht niet altijd merkbaar of zichtbaar is. Het echte geluk is juist voor deze mensen – zij die er zo naar hongeren en dorsten – want zij mogen in Gods koninkrijk aanschuiven bij het hemelse feestmaal waar hun verlangen verzadigd zal worden.

Kortom, in deze eerste vier zegenspreuken staan twee dingen centraal. Jezus zegt dat het echte geluk is voor mensen die zich arm weten voor God, die treuren en die zachtmoedig zijn: ze zetten niet zichzelf in het middelpunt, maar God. God zal hen daar ook voor belonen: Hij zal zijn nieuwe

wereld aan hen geven, Hij zal hen troosten en Hij zal hen bekrachtigen. Daar sluit de vierde zegenspreuk ook bij aan. Mensen die zich inzetten voor Gods koninkrijk en zijn gerechtigheid en niet voor de wereld en haar ambities, die zullen beloond worden.

Vervolgd vanwege de gerechtigheid

De volgende vier zegenspreuken horen op een bepaalde manier ook bij elkaar. Als je God en zijn koninkrijk centraal stelt, verander je vanbinnen. In de vijfde, zesde en zevende zegenspreuk gaat het daarover. Je wordt barmhartig, zuiver van hart en een vredestichter. Je reageert hierdoor anders op onrecht in je omgeving. In de achtste zegenspreuk gaat het erom wat er kan gebeuren als je God en zijn gerechtigheid centraal stelt in je leven: niet iedereen zal dit waarderen en je kunt te maken krijgen met tegenstand of vervolging.

In de vijfde zegenspreuk prijst Jezus de mensen gelukkig die barmhartig zijn: die genadig zijn en medelijden tonen (5:7). Zoals we later in de Bergrede zullen zien, kan deze barmhartigheid op veel manieren vorm krijgen. Het kan gaan om een genadige en liefdevolle reactie op geweld en vijandschap (5:38-42,43-48), om geld geven aan de armen (6:2-4) of om het vergeven van anderen (6:12,14-15). En in de rest van het Matteüsevangelie zien we ook dat Jezus dit vaak herhaalt tegen zijn leerlingen, zowel in zijn woorden (9:13; 12:7; 18:21-35; 23:23; 25:31-46) als in het voorbeeld dat Hij zelf geeft (9:27-31; 15:21-28; 17:14-18; 20:29-34). Niet je eigen reactie op al deze dingen staat centraal, maar de reactie van God staat centraal, want als je een barmhartige God centraal stelt in je leven, leer je je daaraan spiegelen. De belofte die Jezus aan deze houding verbindt, is dat deze mensen ook barmhartigheid zullen ondervinden als God zijn oordeel over de wereld zal uitspreken: zij mogen een barmhartig oordeel tegemoetzien.

In de zesde zegenspreuk staan mensen centraal die zuiver van hart zijn (5:8). Het 'hart' is in de heilige boeken van de Joden het centrum van je verlangens (zie bijvoorbeeld Psalm 24:3-6 en 51:12). Het gaat erom dat je streeft naar zuivere verlangens (bijvoorbeeld intenties, overtuigingen, motivaties et cetera) bij de dingen die je onderneemt. Dit betekent dus dat de leerlingen hun eigen hart moeten onderzoeken om te zien wat daar leeft. Zelfonderzoek behoort daarmee tot de kerntaken van een leerling van Jezus. De belofte die Jezus hieraan verbindt, is groots: 'zij zullen God zien'. In de Bijbel zie je twee tradities als het gaat om het zien van God. De ene traditie zegt dat dit niet tot de mogelijkheden hoort of zou moeten horen (Exodus 3:6; 19:21; 33:20,23), de andere traditie zegt dat dit wel mogelijk en nastrevens-

waardig is (Psalm 11:7; 17:15; Job 19:26). Jezus sluit dus aan bij laatstgenoemde traditie en plaatst die vooral in de context van de komst van Gods koninkrijk: vanaf dat moment zullen God en mens elkaar weer aanschouwen.

In de zevende zegenspreuk prijst Jezus de vrede-stichters (5:9). We kennen allemaal wel situaties waarin de vrede soms ver te zoeken is. Jezus prijst de mensen gelukkig die niet gericht zijn op het halen van hun eigen gelijk ten koste van alles en iedereen, maar die vrede willen stichten, die herstelde relaties op het oog hebben. Dit is een houding die ook past bij het dienen van een God die op vrede en herstelde relaties gericht is (Matteüs 5:44-45,48; 6:12,14-15; 7:12). De belofte hierbij is dat zij 'kinderen van God genoemd worden'. En als God zegt dat je iets bent, dan ben je dat. We zien nu ook een mooie opbouw in de vijfde, zesde en zevende zegenspreuk: nadat je barmhartigheid hebt ondervonden, zul je God zien en noemt Hij je zijn kind.

En daarmee komen we tot slot aan bij de achtste zegenspreuk (5:10). In de achtste zegenspreuk prijst Jezus de mensen gelukkig die om de gerechtigheid vervolgd worden. Het kan hierbij gaan om fysieke vervolging, maar ook om andere vormen van vervolging. Denk bijvoorbeeld aan verbale vervolging, zoals uitschelden, lasteren, et cetera (zie ook 5:11-12). De achtste zegenspreuk is om een paar redenen bijzonder. Ten eerste is deze zegenspreuk de afsluiting van de tweede groep van vier zegenspreuken. Opvallend hierbij is dat het woord 'gerechtigheid' opnieuw genoemd wordt, net als in de afsluiting van de eerste groep van vier zegenspreuken (5:6). Daarmee laat Matteüs zien dat deze vier zegenspreuken bij elkaar horen en in deze laatste zegenspreuk samenkomen. Niet iedereen zit namelijk te wachten op barmhartige en vrede-stichtende mensen. En niet iedereen maakt het uit of je dingen vanuit een zuiver hart wilt doen. Als je wilt doen wat God wil, kun je met vervolging te maken krijgen. Daarmee komen we gelijk bij het tweede bijzondere aspect. Jezus belooft in deze achtste zegenspreuk hetzelfde als in zijn eerste zegenspreuk: voor deze mensen is Gods koninkrijk. Daarmee vormen de zegenspreuken een zogeheten 'inclusio': een insluiting van een tekstgedeelte. Dit is een literaire techniek die de schrijver gebruikt om te zeggen: 'Dit is wat bij elkaar hoort en dit is wat centraal staat. De mensen die tussen deze verzen worden genoemd, zijn gelukkig te prijzen, want voor hen is Gods koninkrijk en alles wat erbij hoort.'

Kortom, als je God en zijn koninkrijk centraal stelt, verander je van binnen en reageer je anders naar buiten toe. Je spiegelen aan een barmhartige, zuivere en vredelievende God en Hem centraal stellen in je leven, zorgt

ervoor dat je zelf ook verandert. Die verandering zal niet bij iedereen in even goede aarde vallen. Het kan zelfs lijden of vervolging veroorzaken. Jezus geeft in deze zegenspreuken echter een ander perspectief aan dit lijden. Hij wijst op een diepere, verborgen realiteit: als straks Gods koninkrijk volledig doorbreekt, zullen de mensen die zich inzetten voor barmhartigheid en vrede, en die met een zuiver hart willen leven, zich daar thuis voelen. Voor hen is Gods nieuwe wereld.

Vreugde over vervolging

De verzen 11 en 12 vormen een omslagpunt. Hiervoor stond elke zegenspreuk in de derde persoon, maar de negende zegenspreuk staat in de tweede persoon. Jezus spreekt zijn leerlingen vanaf 5:11 nu direct aan: ‘Gelukkig zijn jullie wanneer ze je omwille van mij uitschelden, vervolgen en van allerlei kwaad betichten.’ Een ander verschil met de vorige zegenspreuken is dat er nu niet gesproken wordt over een hemelse beloning; die is afwezig in deze zegenspreuk. Een derde en laatste verschil is dat Jezus het heeft over de vervolging ‘omwille van mij’. Dat is interessant. Blijkbaar is de reden van de vervolging dus het onderwijs van Jezus waarin het koninkrijk van God centraal staat en de gerechtigheid die hierin meekomt; oftewel: het doen wat God vraagt.

Als je Gods koninkrijk centraal stelt, als je gaat doen wat God wil, zoals Jezus dit uitlegt, dan moet je rekening houden met weerstand. Maar dit is geen reden om pessimistisch te worden, neerslachtig te doen of in een slachtofferrol te kruipen. In 5:12 geeft Jezus namelijk de opdracht aan zijn leerlingen om zich te verheugen en te juichen. Waarom? Omdat ze door deze zegenspreuken anders hebben leren kijken naar hun situatie. Als zij zich inzetten voor Gods gerechtigheid en ze komen weerstand tegen, dan plaatsen ze dat in een ander perspectief: het perspectief van Gods koninkrijk. Of ze nu uitgescholden worden, of er nu vervolging is, of mensen hen nu van allerlei kwaad betichten: ze halen hun vreugde uit God en zijn beloften voor de toekomst.

VRAGEN

1. Welke groepen of personen kun je bedenken die bij elk van de omschrijvingen van Jezus' zegenspreuken passen?
2. We zagen dat 5:3 en 5:10 een inclusio vormen: een insluiting van een tekstgedeelte. Ook op andere plaatsen in de Bergrede zien we dat Matteüs van

- deze techniek gebruikmaakt. Vergelijk 5:1 en 8:1 met elkaar, en ook 5:17 en 7:12: welke inclusio's ontdek je hier? Wat komt hierdoor centraal te staan?
3. De Bergrede kennen we misschien vooral vanwege deze bekende zegenspreuken. In de Bijbel staan echter ook nog andere zegenspreuken, vooral in de psalmen. Lees een of meer van de volgende zaligsprekingen: Psalm 1:1-3; 32:1-2; 41:2-3; 65:5; 84:5-6; 89:16-17; Johannes 13:17 en 20:29. Wat valt je op als je ze vergelijkt met de zegenspreuken uit de Bergrede?

MEER LEZEN?

Op debijbel.nl vind je nog meer achtergrondinformatie bij onderwerpen uit deze bijbelstudie, bijvoorbeeld: de zaligsprekingen, zegenspreuken, gerechtigheid en het vertalen van het Griekse woord *makarioi*.

BIJBELSTUDIE VOOR KRINGEN 2: DE ZEGENSPREUKEN

Om te beginnen

Ook in onze tijd is 'geluk' een belangrijk onderwerp. Reclameboodschappen, carrièreadvies, zelfhulpboeken: allemaal claimen ze ons een stuk verder te helpen op de weg naar het echte geluk. Vraag voorafgaand aan de bijeenkomst aan de deelnemers om één of meer voorbeelden van deze 'wegwijzers naar het echte geluk' mee te nemen. Laat iedereen er kort iets over vertellen.

Gespreksvragen

- Wat is je het meest bijgebleven van deze bijbelstudie? Welk woord, beeld of gevoel staat je nog voor de geest?
- Wat neem je mee? Wat roept vragen of weerstand op?
- Lees allemaal om de beurt een vers voor uit Matteüs 5:3-12. Welke van deze zegenspreuken resoneert het meest bij jou? Waarom?
- Jezus zet tegenover de moeilijke situaties een aantal hemelse beloningen. De verzen 3 en 10 vormen hierbij een inclusio, waarmee duidelijk gemaakt wordt dat alles samenhangt rondom het koninkrijk van God dat in de toekomst volledig zal doorbreken. Naar welke beloningen zie je uit? Waarom? En welke beloning vind je je moeilijk voor te stellen?
- Kijk nog eens terug naar de 'wegwijzers naar het echte geluk' die de deelnemers hadden meegenomen. Hoe verhouden die zich tot de woorden van Jezus?

- De zegenspreuken leggen niet uit waar het kwaad of het lijden vandaan komt, maar ze zetten de moeilijkheden van het heden in perspectief. Je moet dus je verbeeldingskracht inzetten en anders leren kijken naar deze situaties. Met dit in je achterhoofd: hoe helpt het perspectief van Gods koninkrijk jou om anders in het leven te staan? Hoe ziet dit er concreet uit in jouw situatie?

Opdracht voor thuis

Oefen jezelf in het anders leren kijken naar je huidige situatie. Schrijf de zegenspreuk op die het meest bij je resoneerde en plaats die op een plek waar je hem regelmatig ziet (bijvoorbeeld aan de muur, op de achtergrond van je telefoon, in de desbetreffende week van je agenda et cetera). Telkens als je de tekst ziet, lees je hem – voor zover mogelijk – hardop voor.